

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT) VE FİYATLARA İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Dr. Ersoy Akıncı (*)
Bahtışen Kavak (**)

GİRİŞ

Ülke ekonomik sorunlarının, birazda dünya ekonomik ve politik konjonktüründeki hızlı değişmeler nedeniyle, oldukça sık dile getirildiği günümüzde Kamu İktisadi Teşebbüsleri siyasi ve ekonomik gündemden hiç düşmedi. Bunda kuşkusuz özelleştirme girişimlerinin de etkisi olmuştur. Gündemin bir başka maddesi ise bilindiği gibi enflasyondur. Enflasyonla KİT'lerin finansmanı arasında neden-sonuç ilişkisi kurulurken, Teşebbüslerin üretip satmakta oldukları malların fiyatları ile enflasyon ilişkilendirilmektedir. Bununla beraber Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait söz konusu fiyatlardaki gelişimin bu ilişki içerisinde ayrıntılarıyla incelendiğine de pek rastlanamamaktadır.

Bu eksiklik bir gözden kaçış veya ihmalle açıklanamaz. Araştırmayı gerçekleştirecek sağlam bir araç bulunmayışının daha doyurucu bir açıklama olduğu kanısındayız. Zira, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Devlet Sektörü fiyatları ile hesaplayıp yayınlamakta olduğu Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, KİT fiyat hareketlerinin, talep eden kesimler yönünden kendi içinde incelenmesine elverişli yapıda değildir. İşte bu nedenden ötürü bu çalışmada bir indeks düzenlemeye çalışılmıştır.

İndeks Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde üretilmekte olan mal ve hizmetlerin tamamının yaklaşık % 45'ini kapsamaktadır. İlk bakışta % 45 oranı İndeksin dar kapsamlı olduğu kuşkusunu uyarıdırabilir. Ancak KİT'lerde bankacılık, ulaştırma ve PTT hizmetlerinin, değer olarak çok önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu tür hizmetlerin fiyata indirgenememesi ve dolayısıyla İndekse ithal edilememesinden dolayı % 45 gibi çok da düşük sayılamayacak bir oranda kalınmıştır.

(*) Hacettepe Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

(**) Hacettepe Üniversitesi İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

Gerek bu olgunun daha iyi anlaşılabilmesi ve gerekse KİT fiyatları İndeksine ait çatının gerektiği şekilde değerlendirilebilmesi için genel olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin ülke ekonomisindeki yerinin iyi bilinmesi zorunludur.

Bu nedenle çalışmada öncelikle KİT'lerin ülke üretimindeki, yatırımlarındaki, istihdamındaki, dış ticaretindeki yeri ve kamu maliyesine katkısı saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra da düzenlenen indeksin yapısı ve fiyat değişimleri incelenmiştir. Elde edilen veriler, konuyla ilgili başka çalışmalara da yardımcı olur düşüncesiyle ayrıntılı çizelgeler halinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Öyleyse, KİT'leri tanımlamaya ve ülke ekonomik faaliyetlerindeki etkinliklerini belirlemek üzere söz konusu sayısal değerleri saptamaya geçilebilir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÜLKE ÜRETİMİNDEKİ YERİ:

KİT'ler oldukça değişik şekillerde ve değişik yerlerde tanımlanmaktadır. Örneğin 1982 Anayasasının 164. maddesinde belli belirsiz bir tanıma yer verilmiş ve 488 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin T.B.M.M'nce Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun'un 4. maddesinde tanımlanmıştır. Ayrıca 72 ve 388 sayılı Kanun Hükmündeki kararnamelerle de tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır.

Teorik yazında da farklı tanımlar yapılmıştır. Birbirinden anlamlı farklılıklar göstermeyen bu tanımlamalarda aşağıdaki iki önemli ortak husus vurgulanmaktadır.⁽¹⁾

1-Denetimin şu veya bu nedenle devlet tarafından yapılması ve devlet politikasının uygulanabilmesi amacıyla yönetim kurulu üyelerinin hükümet tarafından atanması,

2-Sosyal faydanın olanakların elverdiği en üst düzeye ulaştırılması amacıyla yönelik faaliyette bulunması.

Yukarıdaki içerikten hareketle bu çalışmada bu gün için Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetiminde olan kuruluşların kapsanmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle verilerin aynı kaynaktan derlenmesi mümkün olabilmektedir. Sonuç itibarıyla çalışmanın içeriğine alınan hiç bir kuruluş değişik yer ve şekillerde tanımlanan KİT kavramına da aykırı düşmemektedir.

(1) Örneğin bkz. Güneri Akalın, **KİT Ekonomisi**, Esbank, Ankara 1990

Yukarıda belirlenen sınırlar çerçevesinde KİT'lerin ülke ekonomisinde aldıkları yer, cari piyasa fiyatıyla GSMH'daki paylarına göre Çizelge(1) de gösterilmektedir.

ÇİZELGE(1) GENEL OLARAK KİT ÜRETİMİ
(GÜNCEL FİYATLARLA)

<u>Yıllar</u>	<u>Üretim Değerleri</u> (Milyon TL)	<u>GSMH Payı</u> (Üretim Değ. %)
1980	581.525	12.0
1981	931.935	11.0
1982	1.334.161	12.0
1983	2.253.318	12.0
1984	3.439.320	16.5
1985	6.009.902	16.0
1986	7.070.976	15.8
1987	10.718.590	17.1
1988	17.344.379	13.7

Kaynak: KİT Yüksek Denetleme Kurulu Raporları

Bu tabloya göre KİT'ler 1980-88 döneminde yıllık ortalama olarak GSMH'nin % 14.01'ini üretmişlerdir. Öyleyse KİT'ler Türkiye toplam üretiminin(güncel fiyatlarla) hiçte azımsanamayacak bir bölümünü yaratmışlardır.

Ancak hemen belirtmek gerekirken KİT üretiminin GSMH'ya oransal katkısını göstermek, bu kuruluşların ülke ekonomisindeki gerçek yerini saptamaya yetmez. Ülkenin gelecekteki ekonomik yapısına olası etkisi hususunda yatırımlara olan katkısı incelenmelidir. Bunun yanısıra gelir bölüşümünü yönlendirmedeki etkinliklerini saptamak için de istihdama olan katkısına ve Devlet maliyesine getirdikleri konusuna kısa da olsa değinmek gerekir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ'NİN
YATIRIMLARDAKİ PAYI:

Yatırım, gelecekteki tüketim etkinliğini sağlamak üzere bu günkü tüketimden bir ölçüde vazgeçmedir. Dolayısıyla yatırım bir öngörüü daha doğrusu bir plan ve planın başarıyla uygulanmasını gerektirir. Planı devlet yapıyorsa en iyi uygulamada onun iktisadi teşebbüslerince gerçekleştirilecektir.

Çizelge(2) incelendiğinde, KİT yatırım harcamalarının genel ve kamu yatırım harcamaları içerisindeki payının önemli olduğu görülmüştür.

ÇİZELGE(2) KİT'LERDEKİ YATIRIM HARCAMALARI GELİŞİMİ
(1981 FİYATLARIYLA)⁽²⁾

<u>Yıllar</u>	<u>Genel</u>	<u>Kamu</u>	<u>KİT</u>	<u>Milyon TL.</u> <u>KİT/Genel (%)</u>
1981	100.0	100.0	100.0	32.7
1982	103.6	102.4	102.4	32.3
1983	103.6	101.3	113.7	35.9
1984	107.6	103.7	120.6	36.7
1985	123.6	125.6	144.9	38.4
1986	149.8	149.8	152.0	33.2
1987	181.8	157.3	175.7	31.6
1988	183.3	143.2	121.7	21.7

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı KİT 1980-1986 ve Yıllıkları

Sabit fiyatlarla hesaplanan yatırım harcamalarında KİT'lerin payı 1985 yılından itibaren giderek azalmaktadır. Aynı şekilde genel olarak kamu yatırım harcamalarının son yılda, 1987 yılına göre büyük oranda düştüğü izlenmektedir.

Esas olarak, yatırımlar bir birikimi daha açık bir söyleyişle teknik kapital birikimini ifade ettiğinden dolayı yıllık sayılar büyük ölçüde anlamsız kalır. Bir dönem ortalaması daha anlamlı olabilir. Yukarıdaki çizelgeden sekiz yıllık dönemde KİT yatırımlarının genel yatırım harcamalarındaki payının % 32.8 olduğu görülmektedir. Aynı oranın I. Plan döneminde % 18.4, II. Plan döneminde % 22.7, III. Plan döneminde ise % 27.3 olduğu bilinmektedir.⁽³⁾ Sonuç olarak KİT'lerin ülke yatırım harcamalarındaki ortalama payının 1981-1988 döneminde planlı dönemlere göre daha büyük olduğu görülmektedir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN İSTİHDAMA KATKISI:

Temelde, yatırım harcamaları istihdam düzeyinin de bir göstergesidir. Endüstrileşmekte olan her ülkede olduğu gibi işsizliğin en büyük sorun olduğu ülkemizde de yatırımcı kuruluşlar olarak KİT'lerin istihdama olan katkısı gözden geçirilmelidir.

(2) D.İ.E toptan Eşya Fiyatları İndekslerinden Tarım sektörü arındırılarak oluşturulan indekslerle deflate edilmiştir.

(3) Yakup Kepenek, **Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Gerçek Yayınevi, Ankara 1990, s.50.

Çizelge(3) madencilik, imalat ve enerji sektörlerinde çalışan toplam KİT personeli sayısı ile yine bu sektörlerde yurt içi sivil istihdam düzeyini sayısal olarak göstermektedir. KİT'lerin payı da bu ikisi oranlanarak yıllık oransal değişimler şeklinde verilmektedir.

**ÇİZELGE(3) KİT'LERİN İSTİHDAMA KATKISI
(MADENCİLİK, İMALAT VE ENERJİ SEKTÖRLERİ TOPLAMI)**

<u>Yıllar</u>	<u>Yurtiçi sivil</u> (kişi)	<u>KİT Person.</u> (kişi)	<u>KİT/YİS</u> (%)	<u>KİT Pers. güder. ürt. değerler</u> (%)
1980	1.911.700	342.478	17.9	33.8
1981	1.995.600	312.127	15.6	27.1
1982	2.052.000	311.954	15.2	22.7
1983	2.116.600	347.914	16.4	20.6
1984	2.204.400	425.572	19.3	21.1
1985	2.270.900	437.232	19.3	19.3
1986	2.388.400	451.435	18.9	20.2
1987	2.494.100	444.225	17.8	19.9
1988	2.512.000	429.495	17.1	22.4

Kaynak: Yüksek Denetleme Kurulu KİT Genel Raporları ve Economic Report, Türk Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği.

Çizelge incelendiğinde 1980-1988 döneminde KİT'lerde çalışan personel sayısının yurt içi sivil istihdamın ortalama % 17.5'ini kapsadığı görülür. Bu oranın bir yıldan diğer yıla büyük değişikliklere uğradığı da söylenemez. Tabloda görülen kimi değişiklikler 1984-85 yıllarında Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimine daha çok sayıda kamu işletmesinin alınmasına ilişkin yasal değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Çizelge incelendiğinde KİT'lerin dokuz yıllık dönemde üretim değerlerinin ortalama % 23'ünü personel harcamalarında kullanmak suretiyle azımsanamayacak sayıda personeli bünyelerinde barındırdıkları sonucu çıkartılabilir.

**KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN
KAMU MALİYESİNE KATKILARI:**

KİT'lerin bilanço zararlarının bütçe açıklarına, dolayısıyla enflasyona neden oldukları iddiasını Çizelge(4) deki değerler doğrulamamaktadır.

ÇİZELGE(4) KİT'LERİN HAZİNEYE KATKILARI⁽⁴⁾

Yıllar	Kardan Ödenen	Vergi Olarak Ödenen	MilyonTL.	
			Türkiye Genl. Vergi	KİT Payı (%)
1980	3.291	184.700	811.600	23
1981	7.356	296.400	757.100	39
1982	22.038	380.400	1.155.400	33
1983	9.820	526.000	1.069.000	49
1984	26.455	1.069.000	2.472.000	43
1985	92.000	2.316.000	4.198.000	55
1986	153.000	3.416.000	7.326.000	47
1987	488.000	4.188.000	11.140.000	38
1988	505.000	6.347.000	18.624.000	34

Kaynak: Yüksek Denetleme Kurulu KİT Genel Raporları

Görüldüğü gibi 1980-1988 döneminde KİT'lerin ödenen doğrudan vergi toplamına olan katkısı %40.1 dir. Güncel fiyatlarla ulusal gelirin yaklaşık %15'ini yaratan kuruluşların %40 oranında vergiye katılmaları, bütçe açıkları nedeniyle enflasyona yol açtıkları savını büyük ölçüde çürütmektedir. Zira hazine'den işletmeci KİT'lere subvansiyon, vergi iadesi ve diğer ödemeler şeklinde aktarılan değerler bu oranların altında kalmaktadır. Söz konusu gelişim Çizelge(5) de açıkça izlenebilir.

Çizelgede Hazineye yaptıkları ödemeler açısından KİT'lerin tümü alınırken, Hazineden KİT'lere transferlerde sadece işletmeci kuruluşlar gözönüne alınmıştır. Ancak, bu karşılıklı ödemeler arasındaki farkın büyüklüğü ve giderek de artması, ayrıca işletmeci kuruluşlara yapılan ödemelerin ekonomik değeri haiz olması, diğerlerinin daha çok sosyal amaçlı bulunması yukarıda ulaşılan sonucun yeniden vurgulanmasını gerektirir: KİT'lerin bütçe açıklarına ve dolayısıyla enflasyona neden olduğu savı dayanaktan yoksundur.

(4) Toplam KİT Değerlerine 1983'e kadar T.E.K; 1984'e kadar TEKEL ve TİGEM değerleri dahil değildir.

**ÇİZELGE(5) HAZİNE VE İŞLETMECİ
KİT'LER ARASINDA YAPILAN ÖDEMELER**

<u>Yıllar</u>	Milyon TL		
	<u>KİT'lerden Hazineye vergi ve kâr payı</u>	<u>Hazineden KİT'lere süb. vergi iad. diğer</u>	<u>Fark</u>
1980	814.891	227.447	587.444
1981	764.456	120.318	644.138
1982	1.177.438	125.526	1.051.912
1983	1.088.820	221.271	867.549
1984	2.498.455	364.251	2.134.204
1985	4.290.000	440.781	3.849.219
1986	7.479.000	378.817	7.100.183
1987	11.628.000	340.663	11.287.337
1988	19.129.000	506.948	18.622.052

Kaynak: Yüksek Denetleme Kurulu KİT Genel Raporları

Özellikle politik platformdaki bu çelişki bir bütün olan KİT'lerin birbirlerinden ayrı birer kuruluş gibi değerlendirilerek incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu konuya KİT'lerin dış ticaretteki yerleride belirlendikten sonra tekrar dönülecektir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİN DIŞ TİCARETTEKİ YERİ

Gerçekte KİT'lerin kuruluş nedenleri ve faaliyet alanları arasında dış ticaret yer almamaktadır. Ancak ilk tesis edilme gerekçeleri ise tamamen dış ekonomik ilişkilerdeki olumsuz gelişmedir. Yakın tarihe, deyim yerinde ise, KİT öncesi döneme bakacak olursak ithalatın büyük boyutlara ulaştığını, ihracatın artmadığını, yabancı sermaye yatırımlarına ve dış borçlanmaya dayalı ekonomik politikalarından beklenen sanayileşmenin gerçekleşmediğini görürüz. İşte dış ekonomik ilişkilerdeki bu ekonomik gelişmeyi önlemek gerekçesi ile tamamen iç talebe yönelik bir devlet işletmeciliği stratejisi belirlenerek ilk Beş Yıllık Plan yapılmış ve uygulanmıştır. Gerçekten üç ana noktada toplanabilen Beş Yıllık Plan stratejilerinden birincisi devlet işletmeciliğini hedefliyor, ikincisi ham maddeyi yurt içinden sağlayacak olan kuruluşlara öncelik tanıyor, üçüncüsü ise "Kurulmasına karar verilen sanayimiz istihlal kapasitesi memleket ihtiyaç ve istihlakıyla orantılıdır."⁽⁵⁾

(5) Afet İnan, **Devletçilik İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1956, s.24.

cümlesiyle tamamen iç talebi amaçlıyordu.

Buradan KİT'lerin dış ticaret için zorunlu alt yapıdan yoksun oldukları sonucu çıkartılabilir. Buna karşın günümüz toplam mal ve hizmet ihracatının %19.7 sinin, ithalatın ise yaklaşık %43.2 sinin KİT'ler tarafından yapıldığı görülmektedir.

KİT'lerin gerçekleştirdiği ihracat daha çok hizmet, taşımacılık ve petrol boru hattı işletmeciliği şeklindedir.⁽⁶⁾ Mal satışlarında Madencilik sektörü düzenli bir gelişim göstermektedir. Diğer taraftan KİT'ler tamamen ara ve yatırım malları ithal etmektedirler. (Çizelge (7)) ve ithalat değerleri, daha çok dışa açılma yılları olarak belirlenen 1983-1988 dönemini kapsamak üzere, Çizelge(8-a) ve Çizelge(8-b) de gösterilmiştir.

KİT'LERİN DIŞ TİCARETE KATKISI

Çizelge(8-a) İHRACAT

<u>Yıllar</u>	<u>Türkiye (Genel)</u>	MİLYON Dolar	
		<u>KİT</u>	<u>Oran%</u>
1983	5.727.8	1.082.7	18.9
1984	7.133.6	1.801.1	25.2
1985	7.958.1	1.591.3	20.0
1986	7.456.7	1.323.4	17.7
1987	10.190.0	1.810.4	17.8
1988	11.662.1	2.178.7	18.7

Çizelge(8-b) İTHALAT

1983	9.235.0	4.455.9	48.3
1984	10.756.9	5.244.0	48.7
1985	11.343.4	5.163.5	45.5
1986	11.104.8	4.139.2	37.2
1987	14.163.1	5.494.6	38.8
1988	14.157.8	5.800.7	41.0

Kaynak: Kamu İktisadi Teşebbüsleri Yıllığı, 1980-1986 ve 1985 - 1989, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. Rakamlar ile Türkiye Ekonomisi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 1990-20.

(6) Yakup Kepenek, ibid. s.50.

Öyleyse KİT'ler temelde dış ticareti hedef almamakla ve konuya ilişkin altyapıya sahip olmamakla birlikte dış ekonomik ilişkilerde gözönünde bulundurulması gereken bir konumdadırlar.

Buraya kadar incelediğimiz sayısal veriler KİT'lerin sadece ekonomik önemini belirleyebilmektedir. Oysa olayın birde toplumsal yönü vardır. Gerçekten KİT'lerin kuruluş nedenlerinden ulusal güvenlik ve bağımsızlık gibi siyasi; kitlesel tüketimi düzenlemek gibi yalnız toplumu gözeten sosyal nedenleri bir tarafa bırakıp, sadece ekonomik olanlarını ele alsak bile, bu sonucular da sosyal etkinliğin ağır bastığını görürüz.

Yüksek Denetleme Kurulu'na göre söz konusu ekonomik nedenler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.(7)

- Ekonomik kalkınmayı sağlamak ,
- Tekelleri devlet tarafından işletmek,
- Özel sektörün giremediği veya başaramayacağı işleri yürütmek,
- Ekonomiye yön vermek ve düzenlemek,
- Özel sektöre öncülük etmek,
- Gelir dağılımını düzenlemek.

Bu amaçlara, eylemsel bir işlev olarak görsel eğitimi de katmak gerekir. Gerçekten ilk kuruluş yıllarında olduğu gibi bugün de ülkenin kalkınmasını engelleyen yetersizliklerin başında bilgili ve deneyimli personelden yoksunluk gelmektedir. Günümüze kadarki ekonomik ve toplumsal gelişmede, eğer bu darboğazın genişlemesinin payı varsa en büyüğü kuşkusuz KİT'lerindir.

Bu olumlu katkıya karşın yukarıda, son madde de belirlenen gelir dağılımını düzenleme yönündeki işlevini KİT'lerin gereğince yerine getirip getirmediği oldukça kuşkuludur. Ancak olayı test edecek bir ölçüte de sahip değiliz. Uygulanan ücret politikalarının incelenmesi sadece KİT'lerde çalışanları kapsayacağı için yetersiz kalacaktır. Zira, gelir dağılımı 4-5 yüzbin kişiye aktarılacak gelirle ne sınırlandırılabilir ne de bu yolla sağlanabilir. Yukarıda KİT'lerin ekonomik yerini belirlemek amacıyla düzenlenen sayısal verilerle de belirlendiği gibi KİT'lerin faaliyet ve etkinlik alanları ülke düzeyinde yaygındır. Yani sadece 4-5 yüzbin çalışanın değil kitlelerin gelir dağılımını düzenleyecek etkinliktedirler.

(7) Yüksek Denetleme Kurulu, KİT 1988 Genel Raporu, Ankara 1990, s.4.

İşte bu etkinin yetersizliğine karşın daha anlamlı bir ölçüt olarak KİT fiyatlarındaki değişimin daha yakından ve amaca uygun biçimde incelenmesi gerekmektedir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ FİYAT İNDEKSLERİ

İndeks sayılar, ekonomik analiz ve sentezlerde sıkça kullanılan iyi birer araçtır. Özellikle fiyat hareketlerinin izlenmesinde vazgeçilmez birer göstergelerdir. Bu nedenle paranın satın alma gücünün en iyi ölçütüdür de denilebilir. Nasıl uzunluk ölçübirimi "metre" ise, paranın satın alma gücünün ölçü birimi de "Fiyat İndeksleri"dir.

Tabii ki bu anlamda ve ülke düzeyinde genel fiyat indeksleri düşünülmektedir.

Öyleyse KİT fiyatları ile düzenlenecek bir indeks de, KİT mallarına yönelik satın alımlarda paranın değerinin bir ölçütü olabilecektir. Yani sözkonusu malları satın alanların satın alma güçlerindeki değişimleri izleme olanağı böyle bir indeksle sağlanmış olacaktır.

Bu esastan hareket edildiğinde, indeksin çatısını KİT mallarına talep yönünden bakarak kurmak gerekecektir. Sözkonusu bakış açısı her ne kadar indeks yapıcılığında geleneksel sektörel ayırma uygun düşmemekte ise de, bir ikinci kullanım alanı yarattığı için yararlı olacaktır. Sözkonusu ayırım, indeksin tüm kullanım alanlarına ek olarak gelir dağılımındaki değişimleri de inceleme olanağı sağlamaktadır.

KİT mallarına olan talep, doğrudan doğruya tüketici kitlelerinin talebi, endüstrinin talebi ve dış talep olarak ele alınmıştır. Böylece "tüketim malları" ve "ara mallar" şeklindeki ayırmada ara mallar bir de "yurt içi" ve "yurt dışı" ayrımı ile gösterilmiştir.

İndeksin hesaplanmasında Laspeyres formülü kullanılmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Toptan Eşya Fiyat İndeksleriyle karşılaştırmayı sağlayabilmek için 1981 yılı baz olarak seçilmiştir. Ağırlıklandırılmada 1981 yılı satış değerleri esas alınmıştır. Buna göre tüketim malları %60.37, ara malları ise %39.63 oranında genel

indeksi etkilemişlerdir. Tüketim mallarının içinde gıdaya ilişkin olanlar %62.01, gıda dışı olanlar ise %37.99 oranında yer almışlardır. Ara mallar kendi içinde %96.50 ihraç malları olarak ayrılmıştır.

Yukarıda ana hatlarıyla metodolojisini açıkladığımız bu indeksler Çizelge (7) de ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

ÇİZELGE(7) KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ FİYAT İNDEKSİ

	Ağrık	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
GENL.İNDEKS		67.6	100.0	132.5	160.2	215.8	306.4	401.1	517.8	817.7
TÜKETİM	60.4	63.5	100.0	130.0	157.4	213.3	307.5	415.3	532.2	786.3
GIDA	62.01	61.9	100.0	128.3	150.9	208.1	310.5	425.3	555.1	857.1
Et	4.9	74.8	100.0	109.9	141.1	209.9	324.5	422.9	571.7	1051.9
Süt	0.4	62.0	100.0	115.6	144.8	234.3	323.5	403.2	483.2	882.0
Yağ ve pey	0.7	71.5	100.0	122.7	158.9	273.8	393.3	482.9	564.5	1123.6
Çay	12.7	62.3	100.0	168.4	185.5	243.9	377.9	501.3	572.7	871.4
Şeker	20.2	51.6	100.0	111.2	130.3	158.8	212.5	302.6	356.3	575.4
İçki	16.4	54.5	100.0	104.1	137.0	150.2	204.8	274.5	421.7	622.0
Sigara	44.8	67.5	100.0	135.6	156.5	239.9	371.3	513.8	687.0	1040.3
GIDA DIŞI	37.1	6.1	100.0	132.7	167.9	221.9	302.5	399.0	502.7	670.7
Pam. Dok.	11.8	68.7	100.0	117.7	161.5	258.8	311.9	472.5	727.2	719.9
Kundura	2.3	66.7	100.0	107.2	168.9	262.6	330.5	572.2	761.1	1299.6
Linyit	25.8	68.8	100.0	138.3	157.7	115.6	178.1	320.4	599.9	403.2
Benzin	60.1	64.4	100.0	134.2	173.5	258.7	353.0	411.8	407.2	751.7
ARA MAL.	39.6	73.9	100.0	136.3	164.4	219.6	304.7	379.5	491.3	865.5
YURT İÇİ	96.5	73.2	100.0	137.7	165.6	222.3	307.9	382.2	490.9	854.6
Yemler	2.4	67.8	100.0	121.5	162.7	255.3	330.0	460.0	652.1	1155.3
Gübre	6.4	65.4	100.0	107.6	137.1	207.3	323.1	379.8	479.9	848.3
Deri	0.1	77.5	100.0	168.3	207.1	383.2	425.7	634.5	932.2	1322.8
Kereste	1.3	80.6	100.0	145.7	267.4	379.2	412.4	564.8	1198.3	1741.4
Kağıt kart.	12.2	78.8	100.0	129.8	162.8	239.4	332.8	408.1	634.7	1140.8
Linyit	12.8	68.8	100.0	138.3	157.7	115.6	178.1	211.4	220.8	332.5
Karpit	0.2	74.8	100.0	143.0	273.3	418.1	610.1	855.6	1083.4	1825.8
Petro Kimya	9.9	96.9	100.0	186.9	171.2	236.7	285.6	368.0	572.5	1097.1
Çimento	12.1	74.4	100.0	119.6	137.3	196.5	306.4	412.5	514.2	836.1
Yuv. Demir	9.8	80.4	100.0	127.9	162.0	229.4	309.6	386.6	515.0	861.4
Hadde Ürün.	10.1	79.4	100.0	131.1	171.0	238.9	328.7	399.4	538.2	882.9
Alim. Sülf.	0.2	98.6	100.0	120.4	147.0	203.2	252.3	404.0	617.2	1115.0
T.İngo Al.Tic.	0.9	79.6	100.0	114.6	165.8	281.4	340.6	469.6	901.8	2165.7
Feul-oil	21.6	59.5	100.0	142.0	178.5	258.6	354.8	425.2	423.4	701.3
YURT DIŞI	3.50	94.0	100.0	97.7	131.2	145.0	215.4	304.4	503.7	1166.9
Kolemanit	7.1	71.4	100.0	129.2	125.8	207.5	375.8	542.1	802.7	1520.2
Bilister Bakır	88.1	96.8	100.0	95.9	131.2	135.2	190.5	268.2	456.4	1110.6
Ferro Krom	1.2	88.0	100.0	117.8	220.2	316.4	641.6	972.6	1206.5	2446.3
B.Boraks D.H.D	3.7	72.7	100.0	73.0	115.1	204.4	367.8	506.0	838.2	1433.3
Boraks D.H.D	3.7	72.7	100.0	73.0	115.1	204.4	367.8	506.0	838.2	1433.3

Aynı değerler D.İ.E'nün Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde 1027.3, kamu sektörü fiyatlarıyla 897.3 olmuştur. Bu çalışma ile düzenlenen KİT Fiyat İndeksleri ile D.İ.E'nün Kamu Kesimi Toptan Eşya Fiyatları İndeksi arasındaki paralel gelişim Çizelge (9) dan izlenebilmektedir. Ancak, bu son indeksler sektörler arası fiyat değişim farklarını yansıtmakla birlikte tüketim ve ara mallar şeklinde bir ayrıma yer vermediği için, bu açıdan yapılacak kıyaslama tarafımızdan düzenlemiş bulunan KİT Fiyat İndekslerinden yapılabilecektir.

**ÇİZELGE(9) DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ KAMU KESİMİ
TOPTAN EŞYA FİYATLARI İNDEKSİ VE KAMU İKTİSADİ
TEŞEBBÜSLERİ FİYAT İNDEKSLERİ**

Yıllar	TOPLAM		KAMU KESİMİ		KİT	
	İndeks	Zincirl.	İndeks	Zincirl.	İndeks	Zincirl.
1981	100.0	--	100.0	--	100.0	--
1982	127.0	127.0	128.8	128.8	132.5	132.5
1983	165.7	130.5	163.9	127.3	160.2	120.9
1984	249.1	150.3	242.1	147.7	215.8	134.7
1985	356.8	143.2	372.4	153.8	306.4	142.0
1986	462.3	129.6	475.3	127.6	401.1	130.9
1987	610.4	132.3	584.9	123.0	517.8	129.1
1988	1027.3	168.3	897.3	168.8	817.7	157.9

1981 baz alındığında, gıda malları fiyat indekslerinin 786.3, ara malları fiyat indekslerinin ise 865.5'e ulaştığı görülür. Bu değerler gözönüne alındığında ara mallarına ait fiyatların daha hızlı arttığı söylenebilir. Ancak bu sonuç yanıltıcıdır. Zira son yılın indeks sayısı bir dönemin toplam artış oranını belirlemez. Öncelikle 1980-1981 aralığındaki artışlar hesap dışı bırakılmıştır. Bunun yanısıra dönem içindeki artış ve azalışlar gözardı edilmiştir. Doğru sonuca zincirleme indekslerin kümülyasyonunu incelemekle ulaşılabilir. Bu nedenden ötürü, bir yıldan diğer yıla olan değişimler kümülatif olarak Çizelge(10) da gösterilmiştir. Buna göre dokuz yıllık dönemde tüketim mallarının fiyatları yıllık ortalama % 37.40 oranında artarak toplam olarak % 299.2'ye ulaşmıştır. Ara mallarda yıllık ortalama artış % 36.85, toplam artış ise % 294.8 olmuştur. Görüldüğü üzere tüketim mallarındaki bu döneme ait fiyat artışları ara mallarındaki artıştan daha hızlıdır. Gıda'ya ilişkin mal fiyatlarındaki artışlar ise, hem gıda dışı tüketim mallarından ve hem de

ara mallardan daha büyük oranlarda olmuştur. Dokuz yıllık dönemde görülen bu farklılık sekiz yıl için daha belirgindir. Gerçekten, 1987-1988 yılında genel olarak ara mallarındaki % 76.2'lik artışa karşın, tüketim malları sadece % 46.9 oranında artmıştır. Öyleyse 1980-1988 döneminde iki farklı gelişim izlenmektedir.

ÇİZELGE(10) ZİNCİRLEME VE KÜMÜLATİF FİYAT İNDEKSLERİ

Yıllar	Tük. Mal.	Ara mal.	Genel	Gıda	Gıda dış.	Yurt içi	Yurt dı
1980	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1981	157.5	135.3	147.9	161.6	151.3	136.6	106.4
1982	130.0	136.3	132.5	128.3	132.7	137.7	97.7
1983	121.1	120.6	120.9	117.6	126.5	120.3	134.3
1984	135.5	133.6	134.7	137.9	132.2	134.2	110.5
1985	144.2	138.8	142.0	149.2	136.3	138.5	148.6
1986	135.1	124.5	130.9	137.0	131.9	124.1	141.3
1987	128.9	129.5	129.1	130.5	126.0	128.4	165.5
1988	146.9	176.2	157.9	154.4	133.4	174.1	231.7
1980	--	--	--	--	--	--	--
1981	57.5	35.3	47.9	61.6	51.3	36.6	6.4
1982	87.5	71.6	80.4	89.9	84.0	74.3	4.1
1983	108.6	92.2	101.3	107.5	110.5	94.6	38.4
1984	144.1	125.8	136.0	145.4	142.7	128.8	48.9
1985	188.3	164.6	178.0	194.6	179.3	167.3	97.5
1986	223.4	189.1	208.9	231.6	210.9	191.4	138.8
1987	252.3	218.6	238.0	262.1	236.9	219.8	204.3
1988	299.2	294.8	295.9	316.5	270.3	293.9	336.0

1987'ye kadar tüketim malları, daha sonra da ara mallar, özellikle de ihracat konusu olan malların fiyatları daha hızlı artmıştır.

1988 yılında özellikle ara mallarda görülen bu hızlı artış KİT'lere fiyatlarını serbestçe saptama yetkisinin verildiği döneme rastlamaktadır. Bu olgu ara mal fiyatlarının devlet tarafından baskı altında tutulduğu izlenimini vermektedir.

Madde bazında kısa bir kıyaslama yapılacak olursa; gıda mallarından yağ ve peynir fiyat artışlarının en yüksek, kullanımı en

yaygın olan şekerin ise en düşük olduğu görülür. Gıda dışı tüketim mamüllerinden ayakkabı ve benzinin fiyatı göreceli olarak hızlı artarken, fiyatı en az artan mamül yakacak olarak kullanılan linyit olmuştur.

Ara mallarında, fiyatı en az artan mamülün T.E.K.'na satılan linyit olduğu görülmektedir. Büyük sanayinin kullandığı petrokimya ürünleri ile aliminyum sülfatın az, inşaatta kullanılan çimento ve demir fiyatlarının ise nisbeten daha az arttığını izlemekteyiz. Bu kesimde küçük sanayinin kullanmakta olduğu karpit fiyatları ile kağıt karton fiyatları çok daha hızlı bir artış göstermiştir.

Dünya fiyatlarına bağımlı olan ihraç mallarındaki fiyat değişimine gelince; daha önce de belirlendiği üzere 1987 yılına kadar bazı düşüşlerle birlikte yavaş bir artış kaydeden bu mal fiyatları 1984'de büyük bir hız kazanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Araştırma öncelikle Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ülke üretiminde, yatırımlarında, istihdamında ve kamu maliyesindeki yerinin oldukça önemli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle KİT'lerin üretip satmakta oldukları mallara ait fiyat değişimlerinin de ülke ekonomik gelişiminde etkili olacağı düşünülmüştür. Düzenlemiş olduğumuz indekslerin sözkonusu araştırmaya olanak tanıdığı görülmüştür. Yapmış olduğumuz fiyatlar arası karşılaştırmadan, KİT fiyatları aracılığı ile anti enflasyonist bir politikanın uygulandığı sonucuna varılmıştır.

Gerçekten tüketicinin ödediği fiyatların daha hızlı artmış olması enflasyonun zorunlu tasarrufları artırıcı işlevini, 1980-1988 döneminde gerektiği gibi yaptığını göstermektedir. Bir başka deyişle KİT tüketim mallarına ait fiyatların hızlı artması tüketicilerin diğer mallara olan talebini azaltıcı yönde etkilemiştir. Diğer taraftan ara mal fiyatlarının nisbeten hızlı artmasının, maliyetlerden gelecek enflasyonist baskıyı hafifletici yönde etkilediği söylenebilir. Özellikle T.E.K.'na satılan linyit fiyatlarındaki ılımlı artış sanayiide yaygın bir kullanıma sahip olan enerji fiyatlarının en azından daha hızlı artmasını önlemiştir.

Öyleyse, KİT'lerde uygulanan fiyat politikası 1987 yılına kadar

enflasyonu önleyici yöndedir. 1988 yılında ise ara mal fiyatlarındaki çok hızlı artışlar bu politikadan vazgeçildiğini göstermektedir.

Ayrıca, tüketim mallarının ara mal fiyatlarından daha hızlı artmış olması kesimler arası gelir dağılımını da etkilemiştir. Buna göre anılan dönemde tüketici kitlesinden sanayiciye doğru bir gelir akımı yaratıldığı söylenebilir.

